

ENGEDELYEZETT SZOROS KORMÁNYZÁS: A SZÓELEJI MÁSSALHANGZÓ-GYENGÜLÉS HIÁNYÁRÓL *

Csides Csaba

ELTE, Angol Nyelvészet PhD Program

1. Bevezetés

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy az angolban – számos más nyelvhez hasonlóan – miért nincs mássalhangzó-gyengülés a szó elején. Esettanulmányként az Amerikai Angol (AA) lebbentett, valamint hehezetesen ejtett *t*-jének eloszlását vesszük szemügyre. Jelen tanulmányban kizárólag a mássalhangzó-gyengülés hiányának magyarázatára szorítkozom, és eltekintek a mássalhangzó-gyengülés elméleti vonatkozású részleteinek taglalásától: utóbbiakról lásd Harris (1990, 1992, 1994, 1997), Ségéral és Scheer (1999), Scheer (megj. előtt), Dienes és Szigetvári (1999), Szigetvári (1999), Dienes (2000), Csides (2000). Alább pusztán a jelenség strukturális vonatkozásait vizsgálom: a gyenge pozícióban lejátszódó melodikus folyamatokról lásd a fent említett tanulmányokat, valamint Harris és Lindsey (1995)-öt. A gyengülés és erősödés folyamatainak részletekbe menő tipológiáját és elméleti kritikáját adja Cser (2001).

A 2. pontban a használt elméleti keret főbb vonalait vázoljuk, különös tekintettel a CV hangváz különböző pontjai között fennálló strukturális viszonyokra. A 3. részben Balogné (2002) elméletét vetjük össze az általunk a 2. részben taglalt problémákkal. A 4. részben megvizsgáljuk a vonatkozó adatokat, bevezetjük az engedélyezett szoros kormányzás fogalmát és végül az 5. részben az összefoglalásra kerítünk sort.

2. Strukturális viszonyok CV fonológiában

2.1. Előzmények

A klasszikus kormányzás-fonológiában a szerzők nem határozták meg világosan a kormányzás (government) és az engedélyezés (licensing) fogalmát. Harris (1992, 1994, 1997) munkái tesznek először kísérletet arra, hogy e két fogalmat kettéválasszák, burkoltan arra utalva, hogy a kormányzás az engedélyezés egy szigorúbb alosajta, nevezetesen, hogy a kormányzás fonotaktikai megszorításokkal jár együtt. Harris (1997)

*Az alábbi tanulmány létrejöttét a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj (2002/1/3) tette lehetővé. A tanulmány Csides (2002) módosított változata. Köszönetet mondok Nádasdy Ádámnak a szöveg gondos áttanulmányozásáért és értékes javaslataiért. Köszönöm a jelen cikk két anonim lektorának hasznos megjegyzéseit, tanácsait.

Licensing Inheritance¹ című tanulmányában felvázolja a neutralizáció integrált elméletét, amelynek alaptézise a következő.

- (1) Engedélyezés-öröklődés:
Az engedélyezett vázpont autoszegmentális engedélyező képességét engedélyezőjétől örökli.

Az engedélyezést ez az elmélet kötőanyagként fogja fel, amely a különböző szerkezeti elemeket hivatott összetartani a prozodikus hierarchiában, és amely a hangváz különböző pontjait látja el különböző fokú engedélyezési képességgel. A részletekről lásd Harris (1997:338–341).

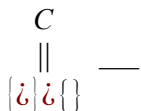
Az engedélyezésnek a fenti keretben két alapvető szerepe van. Egyfelől legalizálja a tartomány végső fejének kivételével valamennyi vázpont létét, másfelől, az engedélyezési erő csökkenése felelős azért, ha egy vázpont veszít dallamtartalmából. Következésképpen az engedélyezés a melodikus tartalmat, valamint a prozódiai szerkezetet is képes manipulálni, ezért is különböztetünk meg kétfajta engedélyezést: p-engedélyezést és a-engedélyezést.²

Egyes szerzők azt vetik fel az engedélyezés-öröklődéssel szemben, hogy az elmélet nem képes megjósolni, hogy a mássalhangzó-gyengülés milyen gyengülési láncot fog követni, tehát nem alkalmas annak az általánosításnak a magyarázatára, hogy a vokalizáció és a spirantizáció általában más környezetben zajlik le mint a debukkalizáció. Ségéral és Scheer (1999) például új megközelítést javasolnak a mássalhangzó-gyengülés magyarázatára, amelyet Lowenstamm (1996) keretében fogalmaznak meg. Kiindulópontként a fonológiai erős pozíció megragadására törekszenek, ahol is a diakronikus mássalhangzó-gyengülés ritka. Ezt a környezetet (2) alatti együttes környezettel ragadják meg.

- (2)

¹ A Licensing Inheritance magyar fordítása kb. engedélyezés-öröklődés.

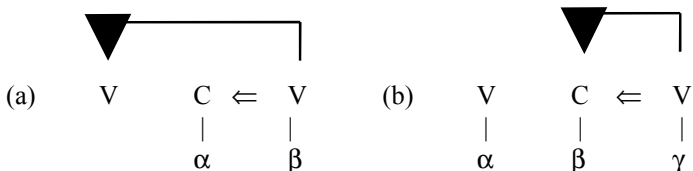
² A p-engedélyezés az angol 'prosodic licensing' rövidítésének 'p-licensing' magyar fordítása, míg az a-engedélyezés az angol 'autosegmental licensing' 'a-licensing' rövidítése.

A fenti környezet a Kóda Tükör (Coda Mirror) nevet kapta, nyilván azért mert a (2)-ben található környezetet a kódaszerű viselkedést kiváltó együttes környezet tükörképének tekintették. Régóta köztudott azonban, hogy a (2)-ben megadott baloldali környezet jobboldali megfelelője a kormányzás-fonológiában nem kóda, mivel a prekonsonantális mássalhangzó nem szükségszerűen kóda, a szóvégi mássalhangzó pedig sokkal inkább a szótagkezdet jegyeit mutatja mintsem a kódaszerű viselkedését. Erről bővebben lásd Kaye (1990), Harris (1990, 1992, 1994, 1997), Harris és Gussmann (1998), Gussmann (2002). A Kóda Tükör nem ad számot a V _V intervokális gyengülési helyzetről, mivel ezt a pozíciót csak a szótagnál nagyobb tartomány segítségével lehet azonosítani és Ségéral és Scheer elmélete a CV hangváz közötti viszonyok vizsgálatára szorítkozik.

Ségéral és Scheer (1999) két egymással ellentétes hatású strukturális viszonyra vezeti vissza a gyengülési folyamatokat vagy éppen azok hiányát. Ezeket a strukturális viszonyokat a klasszikus kormányzás-fonológiából a CV-fonológiába átvett terminusokkal illetik: kormányzás és engedélyezés, amelyeknek új interpretációt javasolnak. Megfigyeléseik szerint a kormányzás pusztító erő, amely csökkenti az általa célba vett vázpont melódiamegtartó képességét. Az engedélyezés ellentétes hatású erő, amely növeli az általa célba vett vázpont autoszegmentális engedélyező képességét: ez azt jelenti, hogy az engedélyezett pozíció sikeresebben tartja meg dallamelemeit. Ebben a rendszerben mindkét strukturális viszony jobbról-balra irányul és kizárólag a vokális pozíciók kormányoznak és engedélyeznek. Vizsgáljuk meg a (3) alatti ábrázolásokat.

(3)

(3a) alatt az első vokális vázpont üres, ezért kormányozható, míg a (3b) ábrázolás első vokális vázpontja melódiai tartalommal bír, ezért

nem kormányozható. Utóbbi esetben a második V-vázpontból kiinduló kormányzás az intervokális C-vázpontot veszi célba, mivel melódiai tartalommal rendelkező V-vázpontot nem tud kormányozni. Ezt a strukturális viszonyt szoros kormányzásnak³ hívjuk, és azt jelzi, hogy miközben a melodikus tartalommal bíró magánhangzók a fonológiai reprezentáció inherens részei, addig az üres vokális vázpontokat valamilyen strukturális viszonnal kell legalizálni.

Ennek az eleméletnek egy további sarkalatos pontja, hogy a néma vokális vázpontok nem kormányoznak és nem engedélyeznek. Szigetvári (1999:51) rámutat, hogy az erős konszonantális vázpontok ebben a keretben engedélyezettek és kormányozatlanok, míg a gyenge konszonantális vázpontok vagy engedélyezetlenek és/vagy kormányzottak. Valamennyi olyan vázpont, amelyet hagyományosan kódának elemeztünk, engedélyezetlen marad ebben a keretben, mivel ezeket a vázpontokat mindig néma vokális vázpont követi, amely nem rendelkezik az engedélyezés képességével. Vegyük észre, hogy minden olyan konszonantális vázpont kormányozatlan marad, amelyet megelőz vagy követ egy üres vokális vázpont. Az előbbi esetben azért, mert a kormányzás a konszonantális vázpont előtti üres vokális pontot veszi célba és csendesíti el azt (lásd 3(a)), míg az utóbbi esetben a konszonantális pontot követő üres vokális vázpont nem képes kormányozni.

Ha eltekintünk a hagyományosan elágazó kezdetnek hívott pozícióktól, az alábbi erős C-vázpontokat kapjuk.

- (4) (a) kódat követő kezdet
- (b) álkapcsolat⁴ második pontja
- (c) szókezdő kezdet

(4c) esetére Lowenstamm (1999) üres cv⁵ pár bevezetését javasolja, amelynek vokális része egyrészt arra szolgál, hogy a szó első kiejtett vokális pontjából eredő kormányzási erőt elnyelje, másrészt pedig, hogy helyettesítse a hagyományos (#) szóhatárt. Figyeljük meg, hogy a fenti rendszer egy esetet logikailag kizár: a konszonantális pozíció nem lehet

³ A szoros kormányzás az angol ‘proper government’ magyar fordítása. A magyar szakirodalomban többször felbukkan ‘alapos kormányzás’ néven is. Ez utóbbira példa Rebrus (2000).

⁴ Az álkapcsolat (bogus cluster) fogalmát Harris (1994) vezeti be az olyan típusú mássalhangzó kapcsolatok esetében, amelyeknek tagjai nem állnak fonotaktikai viszonyban egymással, gyakran adnak teret magánhangzó-semmi váltakozásnak és sok esetben pusztán morfológiai vagy szintaktikai összefűzés révén, véletlenszerűen kerülnek egymás mellé.

⁵ A továbbiakban Dienes és Szigetvári (1999) gyakorlatát követem és az üres pozíciókat kis betűkkel jelölöm.

egyszerre engedélyezetlen és kormányzott. Ahhoz ugyanis, hogy egy konzonantális vázpont egyáltalán kormányzott lehessen, aktív, azaz fonetikailag interpretált magánhangzónak kell követnie. Ha azonban egy konzonantális vázpontot aktív (fonetikailag interpretált) vokális vázpont követ, ez utóbbi automatikusan engedélyezi az előtte álló mássalhangzó vázpontját. Az engedélyezés-öröklődés és a kódátűkör elméletének részletes taglalását és összehasonlítását lásd Szigetvári (1999)-ben.

Ségéral és Scheer (1999) jelentős eredménye tehát az a megfigyelés, hogy ugyanaz a strukturális viszony kormányozza az üres vokális vázpontot egy vCV szekvenciában és a konzonantális vázpontot egy VCV szekvenciában.

A Kóda Tükör azonban nem kapcsolja össze a hangsúlyt a szegmentális gyengülési folyamatokkal, mivel a prozodikus struktúra lebontásával erre hagyományos értelemben nincs lehetősége, nem hivatkozhat magasabb rendű prozodikus tartományokra, például a metrikus lábra. Következésképpen az elmélet gyengülést jósol a metrikus lábat kezdő szótagkezdeti vázpontban is, ahol pedig sokkal ritkábban kapunk mássalhangzó-gyengülést. Azt a tényt, hogy lábkezdő helyzetben sokkal ritkábban kapunk gyengülést, vagy egy nyelvsajátos megszorítással vagy egy paraméterrel kell kifejeznünk. Szigetvári (1999:79) is ezt a megoldást választja és bevezeti az áthatolhatatlansági megszorítást (továbbiakban ÁM).

(5) Áthatolhatatlansági megszorítás (ÁM):

A kormányzás nem hatolhat át hangsúlytartományon.

Az (5) alatti megszorítás célja, hogy meggátolja a pretonikus szinkópát és a pretonikus gyengülést, valamint azt az általánosítást fejezi ki, hogy a hangvázon található hangsúlyos és hangsúlytalan vokális vázpontok egymástól eltérően viselkednek. Mivel Szigetvári a hangvázat VC egységekre tagolja, nála a hangsúlyos magánhangzó és nem a hangsúlyos magánhangzót megelőző mássalhangzó kezdi a hangsúlytartományt. Az (5) alatti megszorításra alább 2.3.-ban még visszatérünk.

Dienes és Szigetvári (1999:5) Ségéral és Scheer megfigyelésére építve elméletüket azt állítják, hogy a konzonantális vázpontok mássalhangzós tulajdonságokkal bíró szegmentumokat fogadnak be, míg a vokális vázpontokban magánhangzós tulajdonságokkal rendelkező szegmentumokat találunk, ezáltal azt javasolják, hogy a maximális szonoritási távolságot közvetlenül a hangvázban adjuk meg. Azt is állítják, hogy egy adott szegmentum vázpontja részben meghatározza az adott szegmentum melodikus interpretációját. Szigetvári (1999:56) a

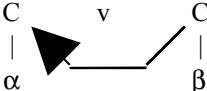
következőképpen definiálja a magánhangzósság és mássalhangzósság fogalmát.

- (6) A magánhangzósság hangzós: a hangváz V pontjai fonetikailag interpretálódni törekszenek.
A mássalhangzósság néma: alapesetben a hangváz C pontjai némák maradnak.

Szigetvári (uo.) szerint a hangváz C pontjai rendszerint azért nem maradnak némák, mert a lexikálisan melodikus tartalmat kapcsolunk ezekhez a vázpontokhoz, amely külső behatásnak minősül és rendszerint felülírja a C-vázpont csendességre való hajlamát (tehát az alapesetet). Szigetvári (uo.) a kormányzás egy új definícióját javasolja az alábbiak szerint.

- (7) A kormányzás tönkrereszi célpontjának inherens tulajdonságait. A kormányzott C-vázpont elveszíti inherens némaságát, elveszíti szükületi tulajdonságait és hangzósabbá válik, vokalikus gyengülésen megy keresztül, míg a kormányzott V pozíció elveszíti inherens hangzósságát és elnémul.

Szigetvári (1999:65) azt is állítja, hogy a kormányzási és az engedélyezési képesség a vokalikus vázpontok inherens tulajdonsága, amelyet csak kedvezőtlen külső behatás ír felül. A kormányzás kedvezőtlen külső behatásnak minősül, és így a kormányzott vokalikus vázpont elveszíti inherens hangzósságát, elnémul, valamint elveszíti inherens kormányzó és engedélyező képességét is, azaz tétlenné válik. Az az elképzelés, hogy a kormányzás és az engedélyezés képességét a vokalikus pozícióknak tulajdonítsuk, kíváncsú lépésnek tűnik, mivel azonban a CV-fonológia jelenlegi állapotában ez nem tűnik járható útnak, Szigetvári (1999:68) bevezeti a konszonantális pozíciók közötti kormányzás fogalmát a kóda-kezdet (kk) kapcsolatok modellezésére (lásd (8)), kifejezve ezáltal a kóda és az őt követő kezdet közötti fonotaktikai viszony meglétét. A C-ből C-be irányuló kormányzás tehát a valódi kk kapcsolatokat különbözteti meg az álkapcsolatoktól: utóbbiban nincs kapcsolatot a hangváz C pontjai között.

- (8)
-

A nyíl, amely az üres v-vázpont alatt futva teremt kapcsolatot a hangváz két C pontja között, a kormányzás irányát és célpontját ábrázolja, és süllyesztőt hoz létre. A süllyesztett és kormányzott v pontokat tétlen v pontoknak nevezzük, míg azokat, amelyek se nem süllyesztettek, se nem

kormányozottak, aktív vokalikus pozícióknak hívjuk. A C vázpontok közötti kormányzás csak üres vokalikus vázpontokon keresztül jöhet létre, melodikus megszorítások vonatkoznak rá és nyelvsajátos. Dienes és Szigetvári (1999) elmélete (9) alatti jóslatokat teszi.

(9) (a) Vokalikus gyengülést kormányzott C pontokban kapunk. Típusai:

- (i) szonorizáció, vagyis az inherens némaság elvesztése (zöngésedés)
 - (ii) spirantizáció, vagyis a zár elvesztése, szűkület enyhülése
- (b) Konzonzantális gyengülést engedélyezetlen C pontokban kapunk: az engedélyezetlen mássalhangzók veszítenek melodikus elemeikből, rendszerint képzési helyüket veszítik el.

2.2. Szó belseji heteroszillabikus CC kapcsolatok

Csides (2000) több elméleti megfontolást figyelembe véve (10) alatti következtetésre jut.⁶

- (10) Az üres vokalikus vázpontok hipotézise (ÜVVH):
Az üres (fonetikailag nem interpretált) v-vázpont vagy kormányzott, vagy kormányzási tartomány belsejébe süllyesztett. A kormányzott üres v-vázpont nem engedélyez, és nem kormányoz, azaz tétlen. A süllyesztett v-vázpont engedélyez, de nem kormányoz.

Vegyük észre, hogy az ÜVVH azt állítja, hogy a süllyesztett v-vázpontok képesek engedélyezni. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a süllyesztett v-pontnak speciális szerepe van. Ezt a szerepet Charette (1990:242) kormányzás-engedélyezésnek hívja.

- (11) Kormányzás-engedélyezés:
Egy nem szótagmagi fej (A) és bővítménye (B) közötti kormányzási viszony létrejöttéhez A-nak kormányzási engedélyt kell kapnia szótagmagjától az engedélyező projekciók szintjén.

A CV hangvázra leképezve ez azt jelenti, hogy egy C-vázpontnak engedélyt kell kapnia az őt követő V-vázponttól, hogy képes legyen kormányozni. Ezért nem engedélyező v-vázpont nem követheti a kóda-

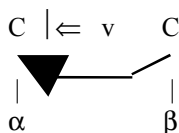
⁶ A részletek taglalásától hely hiányában eltekintek, a részletekről ld. Csides (2000).

kezdet kormányzási tartományt⁷. Az engedélyezők projekciós szintje a CV fonológia keretében maga a hangváz lesz. A fenti érvek azt sugallják, hogy a kóda-kezdet kapcsolat második C pontja védett a gyengüléstől. Mindezek elfogadása azt is jelenti, hogy rendszerünkben a C-C kormányzási tartományba sülyesztett v-vázpont csak azokat a konzonantális vázpontokat lesz képes engedélyezni, amelyeknek kormányzási szerepük van. A vokalikus vázpontok inherens engedélyezési képességét csak korlátozott esetekben függeszthetjük fel: csak azok a nyelvek folyamodnak ehhez az eszközhöz, amelyekben álkapcsolatot is találunk. Szerkezetileg ezek lesznek a legjelöltebb nyelvek ebből a szempontból. A fenti megfigyelést (12)-ben összegezzük.

- (12) A vokalikus vázpontok prozodikus elsőbbsége:
A vokalikus vázpont prozodikus elsőbbsége inherens engedélyező-képességében nyilvánul meg.

Vizsgáljuk meg a kóda-kezdet kapcsolat alábbi ábrázolását.

- (13) Kóda-kezdet kapcsolat:

A kóda-kezdet kapcsolat belsejébe sülyesztett v-vázpont megtartja engedélyező képességét: kormányzási engedélyt ad a kormányzó C pozíciónak. A kóda-kezdet kapcsolat esetében azonban az első C-vázpont kormányzott és nem kormányzó, és ebben a minőségében nincs szüksége kormányzási engedélyre: valójában elutasítja azt. Más szóval: a CvC kóda-kezdet kapcsolat első C-vázpontját a C-C kormányzás legalizálja a fonológiai hangvázon. Egy kormányzott vázpont azonban visszautasítja a sülyesztett v-vázpontból érkező kormányzási engedélyt. Ebből arra következtetünk, hogy a sülyesztett v-vázpontoknak teljesen más szerepük van, mint az aktív V-vázpontoknak.

- (14) Sülyesztett v-vázpontok:
A sülyesztett v-vázpontok kormányzási engedélyt adnak nem v kormányzóknak.

⁷ Ez természetesen problémát jelent a szóvégi kóda-kezdet kapcsolatok esetében. Ezzel a problémával itt nem foglalkozunk.

(15)-ben összefoglaljuk a különböző vokalikus vázpontok szerepét.

(15) A vokalikus vázpontok szerepe:

- (a) Az aktív V-vázpontok engedélyeznek és kormányoznak.
- (b) A süllyesztett v-vázpontok kormányzási engedélyt adnak.
- (c) A kormányzott üres v-vázpontok nem engedélyeznek és nem kormányoznak.

2.3. VCV szekvenciák

Ma már szinte közhelynek számít, hogy a metrikus láb belsejében található intervokalikus mássalhangzók a gyengülés szempontjából kedvező környezetnek számítanak a nyelvek többségében.⁸ Ezen általánosítás megragadására Szigetvári (1999:79) bevezeti az Áthatolhatatlansági megszorítást az alábbiak szerint.

(16) Áthatolhatatlansági megszorítás (ÁM):

A kormányzás nem hatolhat át hangsúlytartományon.

Szigetvári rendszerében a hangsúlytartomány a hangsúlyos magánhangzóval kezdődik és a következő hangsúlyos magánhangzóig terjed,⁹ mivel Szigetvári (uo.) a hangvázatot VC egységekre tagolja. A megszorítás célja az, hogy számot adjon a pretonikus szinkópa és a lábkezdeti gyengülés hiányáról az angolban, és meggátolja a hangsúlyos magánhangzót abban, hogy jobbról balra behatoljon az előtte álló hangsúlytartományba. Mivel minden kormányzás jobbról balra ható Szigetvári (1999)-ben, ezért ezt a megszorítást úgy is kifejezhetjük, hogy a hangsúlyos magánhangzók nem képesek kormányozni.

Csides (2000) szerint a hangsúlyos V-vázpontok ugyanolyan kormányzók mint a hangsúlytalanok, azonban kormányzási képességüket más vokalikus vázpontok kormányzására használják. Ezek a vokalikus vázpontok a metrikus láb belsejében található hangsúlytalan magánhangzókat domináló vázpontok. Rendszerünkben tehát a kormányzás nem egyirányú, hanem kétféle irányba is hathat. Jegyezzük meg, hogy ez a módosítás teljes összhangban van Dienes és Szigetvári (1999) által javasolt kormányzás-definícióval, azaz, a kormányzás tönkreteszi célpontjának inherens tulajdonságait. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a lábon belül balról jobbra történő, a hangsúlyos vokalikus vázpont által kifejtett

⁸ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a metrikus lábat kezdő mássalhangzó-gyengülésre ne lenne példa. Gondoljunk a Grimm törvényre, ld. bármely jelentősebb nyelvtörténeti munkát, köztük pl. Lass (1994:20).

⁹ A hangsúlyos magánhangzó fogalma természetesen nem csak a főhangsúlyt foglalja magába. Az angolban például beletartoznak a harmadlagos hangsúllyal rendelkező magánhangzók is.

kormányzás relatíve tönkreteszi az általa célba vett hangsúlytalan magánhangzó(ka)t¹⁰ domináló vázpontok autoszegmentális engedélyező képességét, amelynek fonetikai reflexe természetesen maga a magánhangzó-gyengülés lesz.

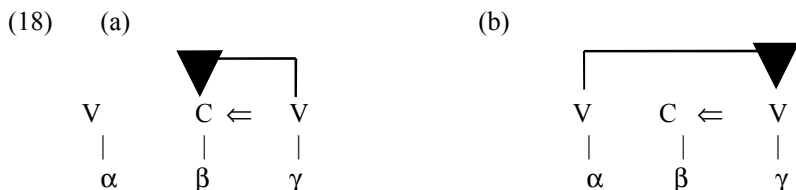
Fentiekből az is következik, hogy a hangsúlyos és a hangsúlytalan V-vázpontok V-ből más vokalikus vázpontba ható kormányzási szerepe teljesen eltérő lesz. A hangsúlyos V-vázpontok hangsúlytalan társaikat kormányozzák balról jobbra a metrikus lábon belül és relatív csendességet okoznak (magánhangzó-gyengülés). A hangsúlytalan V-vázpontok jobbról balra kormányoznak és teljesen elcsendesítik üres társaikat, amelyek így képtelenek inherens hangzóságukat foltozó magánhangzó formájában a felszínre hozni. Jegyezzük meg, hogy V-ből C-be ható kormányzás esetén a hangsúlytalan magánhangzók az előttük álló aktív vagy üres konzonantális vázpontot fogják kormányozni és hangzósabbá teszik őket, azaz elrontják, tönkreteszik inherens csendességüket. Ez fonetikailag spirantizáció, zöngésedés, formáját ölti a teli mássalhangzók esetében, valamint hiátustöltésként, sima vokalikus átmenetként (a diftongus vagy a hosszú magánhangzó első eleméről a másodikra) realizálódik az üres mássalhangzók esetében. Fentiek tehát az alábbiak szerint foglalhatók össze.

- (17) A hangsúlyos és hangsúlytalan V-vázpontok kormányzási szerepe:
A hangsúlyos és a hangsúlytalan vokalikus vázpontoknak komplementer kormányzási szerepe van.
A hangsúlyos V-vázpontok csak balról jobbra nem-üres társaikat kormányozzák a trochaikus lábon belül, amellyel relatív elcsendesítik azokat (gyengülés).
A hangsúlytalan V-vázpontok csak jobbról balra kormányoznak. Üres v vázpontokat kormányoznak, amellyel teljesen elcsendesítik azokat (szinkópa), teli (nem üres) C- vázpontokat kormányoznak (lábbeli intervokalikus gyengülés) és üres c-vázpontokat kormányoznak, amelyek hosszú magánhangzó vagy diftongus belsejébe vannak süllyesztve. A kormányozatlan üres c-vázpontok némák maradnak, a kormányozatlan üres v-vázpontokat el kell süllyeszteni, ellenkező esetben fonetikailag interpretálódnak.

¹⁰ Harris (1992, 1997) rendszerében engedélyezési kapcsolatok rendszere áll fenn a metrikus láb feje valamint hangsúlytalan bővítményei között. Az engedélyezés-öröklődés elméletében tehát az úgynevezett engedélyezési töltet csökkenése felelős egy adott vázpont csökkent autoszegmentális engedélyező képességéért. Az itt vázolt rendszerben azonban a kormányzásnak és az engedélyezésnek egy másfajta értelmezését használjuk, nevezetesen, hogy e két strukturális viszony ellentétes hatású erőt fejt ki. Következésképpen a magánhangzó-gyengülést a kormányzás fogja előidézni.

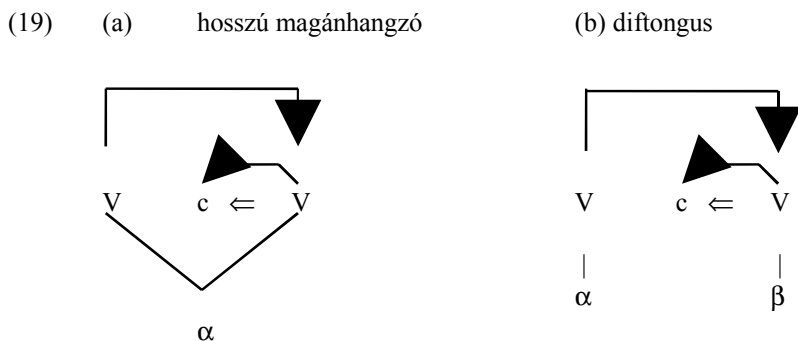
(17) segítségével (16) hatása levezethető a hangsúlyos és hangsúlytalan magánhangzók komplementer kormányzási szerepéből és így nincs rá szükség.

(18)-ban bemutatjuk a lábbeli V-ből C-be valamint V-ből V-be ható kormányzást.

2.4. Hosszú magánhangzók és diftongusok

A hosszú magánhangzók és a diftongusok alább javasolt ábrázolása rávilágít a magánhangzó-kapcsolatok egy különleges tulajdonságára a CV fonológiában, nevezetesen, hogy ezek a strukturális viszonyok párhuzamba állíthatók a bináris trochaikus láb szerkezetével. A különbség mindössze annyi egy hosszú magánhangzó és egy bináris trochaikus láb szerkezete között, hogy az előbbiben üres c-vázponton kapunk a két V-vázpont között, míg utóbbiban teli C-vázponton.¹¹ Ezt a megfigyelést a (19)-ben ábrázoltuk.

C kormányzókhoz hasonlóan a szoros kormányzóknak is kormányzási engedélyt kell kapniuk ahhoz, hogy kormányozni legyenek képesek (lásd fentebb a 2.2. részt). Ezt az engedélyt a balról jobbra ható a metrikus lábon belül lezajló V-ből V-be történő kormányzás biztosítja.

¹¹ Ezek az ábrázolások semmi esetre sem mondhatók ad hoc-nak a CV fonológiában. Gondoljunk az angol hangsúlykijelölésre ahol a kétféle szerkezet párhuzamos viselkedést mutat.

Vegyük észre, hogy a szó eleji gyengülés hiánya éppen a balról jobbra történő kormányzás hiányához köthető. Nevezetesen, egy szó eleji CV szekvenciában a vokalikus vázpont soha nem lesz szoros kormányzó, mivel nincs előtte álló teli vokalikus vázpont, amelytől engedélyt kaphatna a szoros kormányzásra. Amennyiben a szó eleji CV szekvencián belüli vokalikus vázpont hangsúlyos, csak balról jobbra tud kormányozni, amennyiben azonban hangsúlytalan, nincs előtte V-vázpont, amely kormányzási engedéllyel látná el.

- (20) A szoros kormányzóknak engedélyt kell kapniuk a kormányzáshoz a metrikus láb domináns (hangsúlyos) V-vázpontjától.

3. A szó eleje: Balogné (2002)

Balogné (2002:2) az alábbi adatokat vizsgálja.

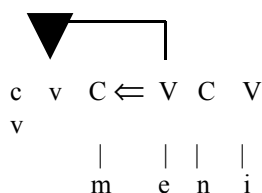
- (21) AA lebbentés¹² – adatok (1. rész)
- (a) [t^h] ; Tom, tomorrow
 - (b) [] ; atom, competitive

A (21)-ben található adatok szerint a szó eleji és láb eleji /t/-t hehezetesen ejtjük, míg a lábon belül intervokalikus helyzetben levő /t/ lebben. Lowenstamm (1999) szerint a szótagösszetevők bevezetése, amelynek feladata, hogy helyettesítse a (2)-ben található együttes környezetű és határjelölőkhöz hasonló szimbólumokat, nem sok jóval kecsgetetnek az AA lebbentéshez hasonló folyamatok megragadásában. Ez azért van így, mert a (21)-ben található adatokban valamennyi /t/ szótagkezdeti helyzetben van, azonban a fonológia mégis két különböző helyzetként értékeli őket a gyengülés szempontjából.

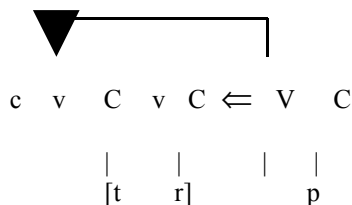
Világos az is, hogy egy olyan nem-derivációs elmélet, amely nem használ hierarchikus ábrázolási rendszert, sem szabályrendezéshez, sem átszótagoláshoz nem folyamodhat. Ezért Lowenstamm (uo.) bevezeti a szó eleji üres cv fogalmát, amelynek feladata, hogy kiváltsa a hagyományos # határt. Ennek az a következménye, hogy nemcsak a szavak belsejében előforduló üres v-vázpontot de a szó elején található üres v-vázpontot is el kell némitani szoros kormányzás segítségével. A szó elején található üres cv egység jól használható fonotaktikai megszorítások magyarázatára is. Például, egy egytagú mássalhangzó vagy egy tipikus kezdet kapcsolat természetesen szókezdő mássalhangzó-kapcsolatnak minősül, míg az álkapcsolatot automatikusan kizárhatjuk szókezdő helyzetben.

¹² A lebbentés mint az angol flapping / tapping magyar fordítása tudomásom szerint Nádasdy Ádám nevéhez fűződik.

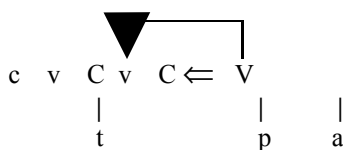
(22) (a) many [meni]

(b) trap [tr p]

(c) *# tpa

(22a)-ban az első aktív V-vázpont elhallgattatja a szó eleji cv egység v pontját, következésképpen az /m/-et domináló C-vázpont engedélyezett és kormányozatlan, amely helyzet tipikusan erősnek minősül. Ebben a rendszerben az a tény, hogy a szavak kezdődhetnek egy mássalhangzóval, pontosan ahhoz köthető, hogy a szó eleji teli V-vázpont szorosan kormányozza a szó eleji üres cv egység v pontját. Hasonló a helyzet (22b)-ben, ahol olyan mássalhangzó-kapcsolatot találunk, melynek tagjai zárt tartományt alkotnak (szögletes zárójellel jelölve; ld. Scheer (1998)).¹³ (22c)-ben azonban az álkapcsolat két eleme nem képes zárt tartományt alkotni a fonotaktikai kapcsolat hiányából adódóan. Az egyetlen eszköz, amellyel ez a v-vázpont elhallgattatható, a szoros kormányzás, amely az /a/ hangot domináló V-vázpontból indul ki. A szoros kormányzás így nem érintheti a szó eleji cv egység v-vázpontját, így ez utóbbinak meg kell szólalnia. Ebből az következik, hogy álkapcsolatok nem fordulhatnak elő a szó elején. Azt a tényt, hogy a szó eleji mássalhangzók kevésbé hajlamosak gyengülni, Balogné (2002:7) többek között az engedélyezéshez és a szó eleji üres cv egység fogalmához köti.

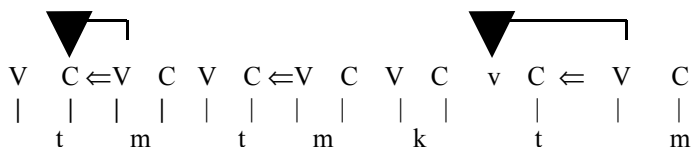
(23) (a) (atom)

(b) (at)(omic)

(c) vT(om)¹⁴

¹³ Scheer szerint a tipikus kezdet jellegű (obstruens plusz likvida) kapcsolat elemei zárt tartományt alkotnak, amely ellenáll a kívülről érkező kormányzásnak. Ebből kifolyólag, a szoros kormányzás átugorja az egész fonotaktikai tartományt, és a szó eleji üres cv egység v pontját veszi célba.

¹⁴ Balogné (2002:7) *Tom*-ot (v*Tom*)-ként ábrázolja. Ez azonban nem teljesen

(23a)-ban a láb belsejében található C-vázpont kormányzott és engedélyezett, és így vokalikus mássalhangzó-gyengülésen megy keresztül Dienes és Szigetvári (1999) elmélete szerint.¹⁵ (23b)-ben és (23c)-ben a /t/ hangot domináló C-vázpont erős helyzetben van. Az első esetben azért mert a hangsúlyos magánhangzó, amely a hangsúlytartományt kezdi, nem képes jobbról balra szorosan kormányozni, így az első C-vázpont engedélyezett és kormányozatlan marad, míg az utóbbi esetben – bár a magánhangzó megint hangsúlyos – képes szorosan kormányozni a szó eleji üres v-vázpontot, mert a VC-fonológia elmélete szerint a szó eleji üres v az azt követő bármilyen C-vázponttal nem alkot hangsúlytartományt.¹⁶ Ezt mutatja (23c)-ben a vT szekvencia körüli zárójel hiánya. Amennyiben ez az egység hangsúlytartományt alkotna, az / / hangot uraló V-vázpont képtelen lenne kormányozni a szó eleji üres v pontot, mivel ez ellentmondana az áthatolhatatlansági megszorításnak Dienes és Szigetvári (1999) elméleti keretében.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Dienes és Szigetvári (1999) szerint a hangsúlyos magánhangzó is képes jobbról balra kormányozni, amennyiben ez a kormányzási viszony nem hatol át hangsúlytartományon. Jobban szemügyre véve (23c)-t azonban azt látjuk, hogy a hangsúlyos magánhangzók valójában át tudnak hatolni kormányzási tartományon, de csak a saját hangsúlytartományukon. Pontosabban ki tudnak kormányozni saját hangsúlytartományukból, de nem tudnak kívülről behatolni szomszédos hangsúlytartományba. A hangsúlyos V pontoknak azért kell szoros kormányzási képességet tulajdonítani ebben a rendszerben, mivel a mássalhangzóval kezdődő szó elején üres v pontot tételeznek fel, amelyet kormányozni szükséges ahhoz, hogy néma maradjon.

következetes, mivel Szigetvári (1999) szerint hangsúlytartomány egy hangsúlyos magánhangzóval kezdődik és a következő hangsúlyos magánhangzóiig terjed, mely utóbbi új hangsúlytartományt kezd. Ez esetben *Tom* ábrázolása *Tom* vT(om)-ként néz ki.

¹⁵ Dienes és Szigetvári (1999) keretében egy konsonantális vázpont lehet egyszerre engedélyezett és kormányzott, ellentétben Balogné (2002), Csides (2002) javaslatával.

¹⁶ Vegyük észre, hogy Dienes és Szigetvári (1999) elméletének nem része a kormányzás-engedélyezés, és ezért az ő keretükben a szoros kormányzóknak nem kell engedélyt kapniuk a kormányzásra.

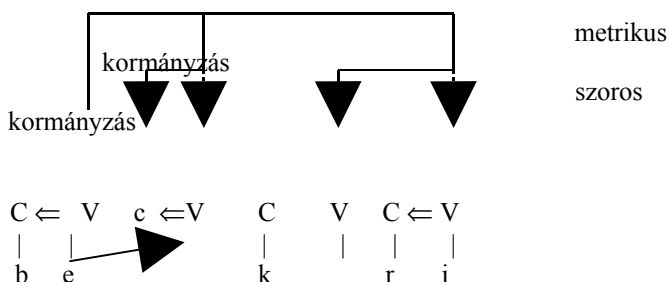
Balogné (2002:8–10) rámutat, hogy az áthatolhatatlansági megszorítás nem alkalmazható poszt-lexikálisan, mivel a lebbentés hangsúlyérzékenysége eltűnik amint átlépjük a szóhatárt. (24)-beli adatok azt mutatják, hogy szóvégi /t/ lebben függetlenül attól, hogy a következő szó hangsúlyos vagy hangsúlytalan magánhangzóval kezdődik. Továbbá, a szókezdő /t/ mindig erős marad, vagyis hehezetes ejtésű, a szóvégi /t/ glottalizálódik, amennyiben a mássalhangzó vagy szünet követi. Az alábbi adatokat Balogné (2002:8)-ban találjuk.

- (24) AA lebbentés – szóhatáron át:
- (a) hi[] Ánn, hi[] Aníta, hi[t] me
 - (b) grow [t^h]omátoes
 - (c) a [t^h]issue, a[] issue
 - (d) wai[] a minute

(24) alapján Balogné (2002:8) arra a következtetésre jut, hogy Dienes és Szigetvári (1999) elmélete nem ragadja meg azt a tényt, hogy az AA-ban a lebbentés hangsúlyérzékenysége a szó határát átlépve megszűnik. A szavakon belüli és a szóhatáron keresztül működő lebbentés különbségének megragadására azt a javaslatot teszi, hogy a lebbentést előidéző kormányzási viszony (szoros kormányzás) a melódiák között jön létre. Miközben a szó belsejében a célpontot jelentő /t/ és a kormányzó V pont egymással szomszédosak a melódia és a váztengely szintjén is, addig ez nem igaz a szóvégi /t/ és az azt követő magánhangzó esetében. Az utóbbi esetben a határjelölő meggátolja a két szegmentumot abban, hogy a CV tengelyen egymás mellé kerüljenek.

Balogné második javaslata, hogy a hangsúlyos V pontok – mivel engedélyezik az előttük álló C pontot – az engedélyezést részesítik előnyben a kormányzással szemben, azaz mindkét feltétel együttes fennállása esetén az engedélyezést választják. A hangsúlytalan V-vázpontok hajlamosabbak arra, hogy tönkrementek a saját CV egységükben található C-vázpont melodikus tartalmát, így a kormányzást részesítik előnyben. Csides (2000) a hangsúlyos és hangsúlytalan magánhangzók ezen aszimmetrikus engedélyező illetve kormányzó hajlandóságát a kormányzás-engedélyezés elvéhez köti, amelyet Charette (1990) javasol mássalhangzó-kapcsolatok létrejöttének feltételeként. A kormányzás-engedélyezés elvének a szoros kormányzásra történő alkalmazását fentebb 2.2.-ben már bemutattuk: emlékeztetőül, a trochaikus lábakkal rendelkező nyelvekben ahhoz, hogy egy vokalikuss vázpont szorosan tudjon kormányozni, kormányzási engedélyt kell kapnia az öt tartalmazó metrikus láb hangsúlyos magánhangzójától. Ezt a javaslatot (25) szerint ábrázoljuk.

- (25) *bakery* [be k ri/be kri]

(25)-ben azt látjuk, hogy a metrikus kormányzás hogyan ad engedélyt szóvégi hangsúlytalan magánhangzónak a szoros kormányzásra, amely így képes a /-t uraló üres v-vázpont kormányzására. A szoros kormányzók kormányzási engedélyezésének fogalma ugyanazt a hatást váltja ki, mint az áthatolhatatlansági megszorítás, azzal a különbséggel, hogy előbbi a nyelvtan egy alapvető elvéből – a kormányzás-engedélyezésből - származtatja azt. Ha tehát az előbbi megoldást választjuk, nem kell nyelvtanunkat terhelnünk egy újabb megszorítás felvételével. A (24)-ben található adatok magyarázatára Balogné (2002:9) második javaslatát a (26)-ban idézzük.

- (26) Egy mássalhangzót (beleértve annak melódiaját és vázpontját is) nem lehet egyszerre kormányozni és engedélyezni is ugyanazzal a magánhangzóval vagy vázpontjával.

A (27)-ben látható ábrázolások szintén Balogné (uo.) találhatók és azt mutatják be, hogy (26) miként származtatja a szóhatáron keresztüli gyengülés hatását a fenti megfigyelésekből.

- (27) (a) *átom* (b) *atómic*
- $c \leftarrow V \quad C \quad V \quad C \quad v$ $c \leftarrow V \quad C \leftarrow V \quad C \quad V \quad C \quad v$
- $\leftarrow \quad t \leftarrow \quad m$ $\leftarrow \quad t \quad m \leftarrow \quad k$

(27) szerint az engedélyezés (amelyet dupla nyíllal jelöltünk) a váztengelyen jön létre, míg a kormányzás (amelyet egy nyíl jelöl) a melódiák közötti kapcsolat. (27a)-ban a szó eleji magánhangzó / / hangsúlyos és így ez elsősorban engedélyezi az előtte álló c-vázpontot, de mivel ez üres, nem jelent akadályt, a magánhangzó továbbra is képes kormányozni más mássalhangzót a melódia-tengelyen, amennyiben poszt-

lexikálisan (szavak összefüzése révén) hozzájut ilyenhez. A második magánhangzó – mivel hangsúlytalan – elsőként kormányzási képességét igyekszik kifejezni célba véve a /t/ szimbólummal jelzett melodikus tartalmat: miután azonban ez a strukturális viszony létrejött, már nem lesz képes engedélyezni a [] – t domináló vokalikus vázpontot. Ez abból adódik, hogy engedélyezni csak az öt megelőző C-vázpontot lenne képes, amelynek melódiáját ezen vázpont melódiája már kormányozza és ezzel megsértené (26)-ot.

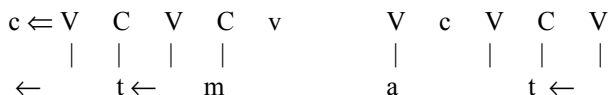
(27b)-ben a szó eleji magánhangzó hangsúlytalan, és így – Balogné (2002:9) szerint – először kormányozni igyekszik, amely képességét addig nem tudja kifejezni, ameddig a szó olyan helyzetbe nem kerül, ahol, őt egy mássalhangzóra végződő szó fogja megelőzni, pl. *hit atomic elements*. Ebben az esetben a kormányzás eléri az aláhúzott /t/ – t, és így az lebbentett allofónként realizálódik. Ugyanakkor a szókezdő üres c-vázpontot engedélyezi, mivel ez nem sérti (26)-ot. A (27b) ben található hangsúlyos V-vázpont azonban, mint elsőleges engedélyező engedélyezi /t/-t, amely így heheztesen interpretálódik, ugyanakkor azonban ez a magánhangzó már nem tudja /t/ melódiáját kormányozni (26)-tal összhangban. A hangsúlyos magánhangzó kormányzási képessége ebben az esetben elvész. (28) azt mutatja, hogy a funkciószavak eltérően viselkednek a fő lexikai kategóriáktól.

(28) Balogné (2002:10)

a.	I want you []o help me
b.	don't lie []o me
c.	[th]o tell the truth
d.	[th]omorrow
e.	see you []omorrow

To /t/-jét akkor ejtjük heheztesen, amikor megnyilatkozás elején áll, pl. (28c), egyébként pedig lebbentve ejtjük, vagyis, amennyiben magánhangzóra végződő szó előzi meg, és így a lebbentést előidéző környezetbe kerül (28a–b). A lebbentett esetekre a fenti keretben Balogné azt javasolja, hogy Lowenstamm (1999) üres cv határjelölőjét kizárólag lexikai szavak elején találjuk, és az nem jellemzi a funkciószavakat. Következésképpen a *to* és a hozzá hasonló funkciószavak nem rendelkeznek üres cv határjelölővel, és ezért van az, hogy a ...*lie to*... ugyanazt a környezetet hozza létre a /t/ számára, mint az *atom*. Balogné (2002:10) ezt a (29) szerint illusztrálja.

(29) (a) atom (b) lie to

A kérdés az, hogy az üres cv határjelölő hogyan jelenik meg mégis a funkciószavak előtt, megnyilatkozások kezdetén (28c). Balogné szerint ezt kétféleképpen magyarázhatjuk: vagy Lowenstamm (1999) javaslatával ellentétben van üres cv határjelölő minden szó elején, amelyet a megfelelő környezetben törölni kell, vagy az üres cv határjelölő valóban hiányzik a funkciószavak elejéről, ahova a megnyilatkozás elején beillesztjük őket. Fenti elemzést az alábbi három ok miatt látjuk indokoltnak módosítani.

1. Először is Balogné időbeli sorrendiséget feltételez a vokalikus vázpontok által kezdeményezett események között azt állítva, hogy a hangsúlyos V-vázpontok elsődleges engedélyezők. Ez azt jelenti, hogy csak az után tudnak kormányozni, hogy engedélyező képességüket megpróbálták kifejezni. A hangsúlytalan V pontok esetében ez éppen fordítva van, ezek ugyanis elsődleges kormányzók, azaz elsősorban kormányozni próbálnak, és csak ezután engedélyeznek.

Továbbá, a kormányzást melódiák közötti viszonyoknak tekinti az engedélyezéssel szemben, mely utóbbi a váztengelyen jön létre. Ezeket az előfeltételeket figyelembe véve nehezen belátható, hogy a (28d) és (28e) miért viselkedik különböző módon. Pontosabban, nem derül ki, hogy – a fenti rendszer szerint – a *tomorrow* kezdő mássalhangzója (28d)-ben miért nem lebben, hiszen *tomorrow* első V pontja hangsúlytalan, melyet Balogné elsődleges kormányzónak tekint, azaz ennek először a kormányzással kell próbálkoznia, és csak ezután kezdeményezhet engedélyezést. Váratlan tehát, hogy az első szótagban levő hangsúlytalan magánhangzó kivételesen átugorja a szó eleji /t/ közbeeső melódiáját és kormányozza a szó eleji feltételezett üres cv határjelölő v-vázpontját.

A fentiek szerint azt várnánk, hogy az első nem üres (hangsúlytalan) V-vázpont valóban először kormányozzon, de célpontja a szó eleji C melódiája, azaz /t/ melódiája legyen, mivel a kormányzás ebben a rendszerben a melódiatengelyen jön létre. Amennyiben a szó eleji /t/ kormányzott helyzetbe kerül az azt követő V pont által, az már nem engedélyezhető ugyanezen V pont által, hiszen (26) ezt a lehetőséget kizárja.

Ebből azt az eredményt várnánk, hogy a *tomorrow* szó eleji /t/-je kormányzott és engedélyezetlen legyen, tehát lebbenést kapjunk */ m r /. Ez a jóslat, amint azt (28d) is mutatja, nem válik be. Lebbenést abban az esetben kapunk, amikor *tomorrow*-t magánhangzóra végződő szó előzi meg (28e). A fenti elemzés szerint a *tomato* első t-jének is lebbenni kellene, hiszen az első szótag hangsúlytalan V pontja elsődleges kormányzó és ezért először kormányozni próbál. A magánhangzó

melódiáját közvetlenül a szókezdő mássalhangzó melódiája előzi meg, és így utóbbinak kormányzottnak kellene lennie, lebbentett *t*-ként interpretálódna.

2. Másodsor, amennyiben elfogadjuk (26) alatti hipotézist, vagyis, hogy egy konsonantális vázpont nem lehet egyszerre kormányzott és engedélyezett ugyanazon V pont által, (29a)-ban olyan esetet kapunk, amelyben a trochaikus láb belsejében álló mássalhangzó kormányzott és engedélyezetlen lesz. Balogné (2002:6–7) azonban Dienes és Szigetvári (1999) alapfeltevéséből indul ki, amely szerint azonban az engedélyezetlen és kormányzott konsonantális vázpontokhoz kötött mássalhangzónak konsonantális és vokalikus mássalhangzó-gyengülést is kellene mutatnia, azaz mindkét típusú gyengülésre kellene, hogy legyen példa ebben a környezetben. Habár Dienes és Szigetvári (1999) elmélete nem jósol ilyen lehetőséget,¹⁷ Harris (1994:195) említ olyan dialektust, amelyben a láb belsei kezdetben is van glottalizáció.¹⁸

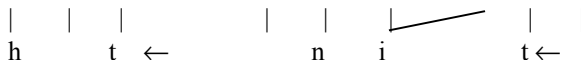
3. A harmadik egy általánosabb, elméleti jellegű megjegyzés és a lokalitás CV fonológiai értelmezésére irányul. Általánosan elfogadott elv a CV fonológiában, hogy a strukturális viszonyok, amelyeket a CV hangvázon hozunk létre, egyszerre legfeljebb egy vázpontot ugorhatnak át, az ellentétes kategóriát, lásd például szoros kormányzás. *Hit Anita* esetében, például két vázpontot kell figyelmen kívül hagyni: az első szó szóvégi üres v-vázpontját és az öt követő szókezdő üres c-vázpontot, amely eltérést jelent a szigorúan értelmezett lokalitási megszorítástól. A (30)-ban jól látható, hogy a váztengelyen értelmezett lokalitás elvész még akkor is, ha a melódia tengelyén a hangok szomszédosak lesznek.

(30) hit Anita

C ⇐ V C v c ⇐ V C ⇐ V c V C V

¹⁷ Dienes és Szigetvári (1999)-ben ebben a helyzetben a C-vázpont engedélyezett és kormányzott, hiszen keretükben (26) nem szerepel.

¹⁸ Vegyük észre, hogy Balogné (2002) rendszerével szemben felmerülhetne az a kifogás is, hogy a hangsúlytalan V pontok soha nem tudják elérni az előttük álló üres v-vázpontot a melódia tengelyén, amennyiben megelőzi őket egy teli mássalhangzó, azaz a metrikus lábon belül sem lenne szabad, hogy létrejöjjön szinkópa. Ebben a tekintetben azonban figyelemre méltó, hogy a szinkópát körülvevő mássalhangzók közül a második mindig zengőhang, valamint, hogy intervokális helyzetben csak a zörejhangok gyengülnek, tehát a zengőhangok áttetsző módon viselkednek ebben az esetben. Annak tehát, hogy mégis kapunk szinkópát a metrikus láb belsejében, amennyiben a szinkópát követő mássalhangzó zengőhang melodikus okai vannak, amelyekre hely hiányában itt nem térek ki.

Ebből a három megfigyelésből kiindulva a következő részben más magyarázatot keresünk a fenti jelenségekre.

4. Engedélyezett szoros kormányzás

A hangsúly előtti szinkópa hiánya, valamint a lábkezdeti gyengülés hiánya – mint azt láttuk – levezethetők a nyelvtan egyik alapvető tulajdonságából, vagyis a különféle vokalikus vázpontok komplementer kormányzási képességéből. Megállapítottuk, hogy a szorosan kormányzó V-vázpontnak kormányzási engedélyt kell kapnia a metrikus láb domináns V-vázpontjától, hogy kormányozni tudjon. A kormányzási engedélyt kapott vokalikus vázpont ezen képességével üres c-vázpontot vesz célba hosszú magánhangzók és diftongusok esetén, amely kormányzás a magánhangzó kapcsolat első eleméről a másodikra történő zökkenőmentes, sima átmenet formájában valósul meg, lásd még erről Szigetvári (1999).

Amennyiben (20)-t egyesítjük Charette (1990, 1991) Kormányzás-engedélyezés fogalmával az alábbi általánosítást tehetjük.

(31) Kormányzás-engedélyezés:

A tartomány végső fejtől eltekintve valamennyi kormányzónak engedélyt kell kapnia a kormányzáshoz.

Vizsgáljuk meg, hogy (31) hogyan terjeszthető ki a szó eleji gyengülés hiányának és a lebbentett, illetve hehezetes /t/ eloszlásának magyarázatára.

Ami a szavakon belüli környezeteket illeti, (20) jól működik. Vizsgáljuk meg újra (21) adatait, amelyeket alább (32)-ben megismételünk.

(32) AA lebbentés-adatok 1:

- (a) [t^h] ; Tom, tomorrow
- (b) [] ; atom, competitive

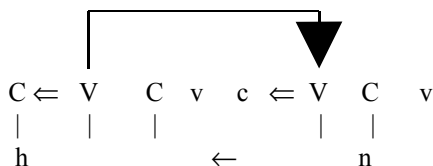
Tom-ban a hangsúlyos magánhangzó csak balról jobbra tud kormányozni (metrikus kormányzás) és ezért a szókezdő /t/-t csak engedélyezni tudja, amelyet meg is tesz. A *tomorrow*-ban habár az első magánhangzó hangsúlytalan, nem áll előtte hangsúlyos magánhangzó, amelytől kormányzási engedélyt kaphatna és ezért a *tomorrow* első /t/-je engedélyezett és kormányozatlan marad. (32b)-ben mindhárom /t/ lebbentett lesz, hiszen mindhárom /t/-t hangsúlytalan magánhangzó követ, melyet megelőz egy hangsúlyos és ez utóbbi engedélyt ad előbbinek a kormányzásra.

Ha azonban kiterjesztjük vizsgálódásunkat a szóhatáron túlra, és megvizsgáljuk (24) adatait, melyeket alább (33)-ban megismétlünk, azt találjuk, hogy lazítanunk kell azon feltételünkön, mely szerint a kormányzási engedélyt kapó szoros kormányzónak a trochaikus lábón belüli hangsúlytalan vokalikus vázpontnak kell lennie.

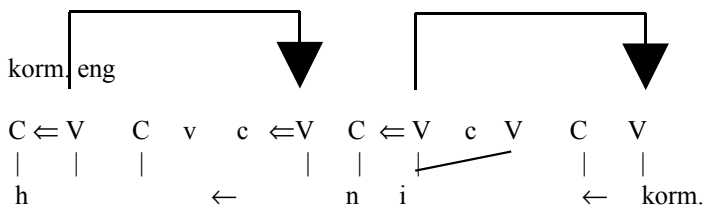
- (33) AA lebbentés – szóhatáron át:
- (a) hi[] Ánn, hi[] Aníta, hi[t] me
 - (b) grow [t^h]omátoes
 - (c) a [t^h]issue, a[] issue
 - (d) wai[] a minute

Megvizsgálva (33a) első két példáját azt tapasztaljuk, hogy a hangsúlyos magánhangzók is képesek szoros kormányzásra, de csak szóhatáron át. Ezt (34) ábráival illusztráljuk.

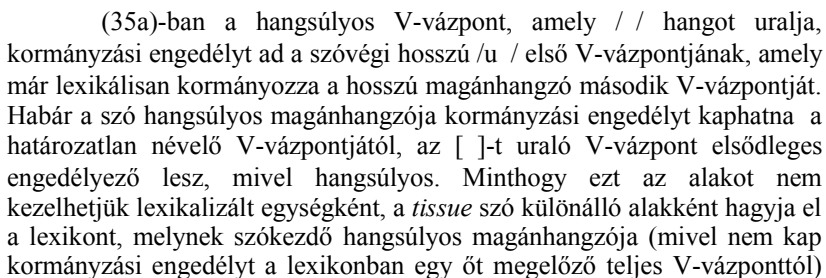
- (34) (a)

- (b)

(34) ábrái a szóhatáron keresztül történő kormányzás-engedélyezésből következő, a melódia-tengelyen lejátszódó szoros kormányzást ábrázolják. Itt megjegyzendő, hogy nem tételezünk fel üres cv egységet a szó elején, hanem abból a feltevésből indulunk ki, hogy a fonológiai szó szavak engedélyezett konsonantális vázponttal kezdődik, amely természetesen lehet üres is: erről bővebben lásd Csides (2000).

20 (35b)-ben joggal merül fel a lokalitás kérdése, amelyet e tanulmány anoním lektora is feltesz. Röviden, a kérdés az, hogy egy vokalikusz vázpont egyszerre hány másik vokalikusz vázpontnak tud kormányzási engedélyt adni, illetve hány másik vokalikusz vázpontot tud kormányozni. A válasz az, hogy összesen egyet és mindig a hozzá legközelebb eső teli vokalikusz vázponttal próbálkozik elsőként. Helyhiány miatt itt a részletek taglalásától eltekintünk, röviden csak annyit jegyzünk meg, hogy ehhez természetesen a kormányzási szerkezeti viszonyt kétirányúvá kell tenni. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy (35b)-ben az *at* *issue* szekvenciában *issue* hangsúlyos magánhangzója kap kormányzási engedélyt *at* magánhangzóját domináló vokalikusz vázponttól, és így metrikusan kormányozza *issue* szóvégi hosszú /u/ magánhangzóját. Ebben a rendszerben a metrikus kormányzást is szükséges engedélyezni. A szaggatott vonal jelentése (35b)-ben pontosan az, hogy a kormányzási két irányba halad, egyrésztől, az /-t uraló vokalikusz vázpont kormányzott, másrésztől kormányoz is.

addigra már engedélyezte a szókezdő C-vázpontot, mely jelen esetben /t/ hangot uralja. A szókezdő C-vázpont tehát, amely /t/ melódiáját tartalmazza, engedélyezett vázpontként hagyja el a lexikont. Következésképpen, a szókezdő /t/-t nem kormányozhatja az őt követő vokális vázpont még akkor sem, ha ez utóbbi poszt-lexikálisan kormányzási engedélyt kap a szavak összefűzése révén, hiszen a szókezdő /t/ már engedélyezett, és így annak kormányzása megsértené (26)-ot.

(35b)-ben a lexikálisan engedélyezett vázpont és a kormányozandó melódiát tartalmazó vázpont nem esik egybe, tehát kormányzási viszony, azaz a lebbentés létrejöhet.

(33d) egyszerű esetnek tűnik. Az ige és a főnév közé eső határozatlan névelő hangsúlytalan lesz, és az első bináris trochaikus láb gyenge pozícióját alkotja az előtte álló igével (we). A második magánhangzó – mivel hangsúlytalan – elsődleges kormányzó lesz, melynek célpontja *wait* utolsó mássalhangzója lesz a melódiatengelyen és így a vázpont, amely ezt a mássalhangzót uralja, engedélyezetlen marad (26) szerint. Vegyük észre, hogy ezt az alakot joggal kezelhetjük egy lexikális egységként. Térjünk rá (28) adataira, amelyet alább (36)-ban megismétlünk.

- (36) (a) I want you []o help me.
 (b) Don't lie []o me.
 (c) [t^h]o tell the truth
 (d) [t^h]omorrow
 (e) see you []omorrow

(36a) és (36b) pontosan (33d) szerint viselkedik, vagyis (ju), (la) folyamatos beszédben bináris trochaikus lábat alkotnak, melyen belül a lebbentés fentiek szerint lezajlik. (36c)-ben és (36d)-ben *to* magánhangzója, valamint *tomorrow* első magánhangzója hangsúlytalan, ezért elsődleges kormányzók. Balogné rendszere szerint ezeknek kormányozniuk kellene az előttük álló vázpont melódiáját, amely azt jelenti, hogy Balogné (2002) rendszere (36c)-ben és (36d)-ben is gyengülést jósol. Vegyük észre, hogy sem (36c)-ben, sem (36d)-ben nem előzi meg a hangsúlytalan magánhangzót másik magánhangzó, amely előbbinek kormányzási engedélyt tudna adni és így sem *to* V-vázpontja, sem *tomorrow* első V-vázpontja nem képes kormányozni, tehát kifejthetik engedélyezési képességüket, melynek célpontja az előttük álló C-vázpont. Ezek a C-vázpontok tehát engedélyezettek és kormányozatlanok lesznek, azaz erős pozíciók, melyeknek fonetikai reflexét a hehezetes ejtésben kapjuk. A fennmaradó két adat (33b) és (36e), amelyeket (37a)-ban és (37b)-ben megismétlünk.

- (37) (a) grow [t^h]omátoes
 (b) see you []omorrow

Ez a két adat problematikus a lebbentett és a hehezetes ejtésű /t/ eloszlását magyarázó elméletek számára. Míg (37b) könnyebben magyarázható a fenti rendszerben, (37a) nehezen illeszkedik abba, hiszen a *tomatoes* első V-vázpontja hangsúlytalan, ezért elsődleges kormányzó, azonban amint látjuk *tomatoes* első /t/-jét hehezetesen ejtjük.

Figyeljük meg ugyanakkor, hogy (37b)-t lexikalizált alakként kezelhetjük, és az ilyen esetekben a kormányzási engedéllyel ellátott első (hangsúlytalan) V-vázpont *tomorrow* első szótagjában képes lesz kifejezni elsődleges hatását, a kormányzást.

(37a)-ban a hangsúlytalan magánhangzó *tomatoes* első szótagjában nem tudja kifejezni elsődleges hatását, mint kormányzó, mivel – bár posztlexikálisan kormányzási engedélyt kaphat az előtte álló magánhangzótól, amikor a két alakot összefűzzük – a szókezdő /t/ már engedélyezett formában jön ki a lexikonból. Ez azért is van így, mert *grow tomatoes* nem kezelhető lexikalizált alakként, így *tomatoes* önálló egységként hagyja el a lexikont, amikor még nem előzi meg teljes V-vázpont a szó hangsúlytalan, szókezdő szótagját. Emiatt a szókezdő /t/ nem lesz kormányzott, így lebbentett sem a lexikonban. Minthogy azonban kormányozatlan, engedélyezhető. Valójában tehát a hangsúlytalan V-vázpont *tomatoes* első szótagjában másodlagos szerepét, az engedélyezést lesz képes kifejezni.

Világos tehát a fentiekből, hogy C-vázpont nem lehet egyszerre engedélyezett és kormányzott ugyanazon V-vázpont által még akkor sem, ha ezen strukturális viszonyok egyike a lexikonban érintené a mássalhangzót, míg a másik csak poszt-lexikálisan lenne hozzáférhető. Ilyen esetekben az a strukturális viszony, amely később válik hozzáférhetővé, blokkolódik. Ebből arra is következtethetünk, hogy a lexikonban létrejött kormányzási és engedélyezési viszonyok poszt-lexikálisan nem változtathatók meg. Ezek a viszonyok ugyanis szerkezet építők, és nem szerkezet változtatók.

Rendszerünkben (36) valamennyi adata kezelhető. Hozzáteendő még (36a)-val, (36b)-vel és (36c)-vel kapcsolatban, hogy a funkciószavakat, mivel ezek nem hordoznak hangsúlyos V-vázpontot a lexikon elhagyásakor, később be kell tagolnunk egy trochaikus lábba, ahol az előtte levő hangsúlyos magánhangzó kormányzási engedélyt fog adni a főnévi igenévi partikula V-vázpontjának, hogy ez képes legyen kormányozni: (ju), (la) szekvenciákban *to* tehát klitikumként viselkedik, és prozodikus egységet alkot az előtte álló szóval.

Az itt kifejtett rendszer szerint azonban (33) néhány adata első ránézésre problematikusnak tűnhet. (33d) nem jelent gondot, hiszen a *wait a minute* alakot lexikalizált egységként kezelhetjük. (33b)-t is

megmagyaráztuk már utalva arra, hogy a *grow tomatoes* nem tekinthető lexikalizált alaknak. Ami (33c)-t illeti, az *at issue* esetét a lexikalizáció körébe utalhatjuk feltéve, hogy ez az eset különbözik az *a tissue* alaktól, minthogy ez nem lexikalizált. Fenti feltevésekből az következik, hogy *tissue* szókezdő hangsúlyos V-vázpontja kaphat ugyan kormányzási engedélyt poszt-lexikálisan, de addigra már a szókezdő mássalhangzó engedélyezett, így kormányozhatatlan lesz.

A (33a)-ban található két alakot kell még megvizsgálnunk, amelyek *hit Ann* és *hit Anita*. A kettő közül az első tűnik nehezebb esetnek, hiszen azt javasoltuk, hogy szóhatáron át a hangsúlyos magánhangzók is kaphatnak kormányzási engedélyt, azaz *hit Ann* és *hit Anita* első /t/-je lebbentett lesz. Azonban ahogy (36) és (37) adatainál is láttuk, a nem lexikalizált alakokban, mint *hit Ann* és *hit Anita* mindkét magánhangzóval kezdődő szó – *Ann* és *Anita* – szó eleji engedélyezett üres c-vázpontot tartalmaznak, amikor elhagyják a lexikont. Ez az üres c-vázpont engedélyezett lévén nem kormányozható *Ann* és *Anita* első V-vázpontja által, miután ezeket összekapcsoltuk *hit*-tel. Tekintve azonban, hogy a szókezdő c-vázpont üres, a szoros kormányzás el tudja érni *hit* szövégi mássalhangzóját a váztengelyen haladva, és így ez utóbbi lebbentettként interpretálódik. Ez nem sérti (26)-ot, mivel ugyanazon V-vázpont engedélyezési és kormányzási képességével két egymástól független konzonantális vázpontot vesz célba.

5. Összefoglalás

Ebben a tanulmányban azt vizsgáltuk, hogy a kormányzás-engedélyezés elvét hogyan terjeszthetjük ki a vokalikus vázpontokra a CV fonológiában. Eredetileg ezt az elvet a jólformált mássalhangzó-kapcsolatok grammatikai feltételeként javasolta Charette (1990, 1991). CV keretre lefordítva megpróbáltuk megmutatni, hogy nemcsak a kormányzó C-pontoknak, hanem a kormányzó V-vázpontoknak is engedélyt kell kapniuk a kormányzásra. Ez a következőképpen történik: a kormányzási tartomány hangsúlyos magánhangzója, amely (a trochaikus lábszerkezettel bíró nyelvekben) a fonológiai szó határán belül csak balról jobbra képes kormányozni, kormányozza a hozzá legközelebb eső teli (nem üres) magánhangzót és ez által kormányzási engedélyt ad ez utóbbinak a szoros kormányzásra. Ezt nevezhetjük metrikus kormányzásnak is, hiszen a magánhangzók közötti strukturális viszonyok értelemszerűen metrikus szerkezetet hoznak létre.

A szoros kormányzási engedélyt kapott hangsúlytalan magánhangzó lesz képes a szoros kormányzásra, amely jobbról balra hat és magánhangzó-zéró váltakozást vagy metrikus lábon belüli mássalhangzó-gyengülést okoz attól függően, hogy célpontja üres magánhangzó vagy teli mássalhangzó lesz. Üres mássalhangzók esetében ugyanez a viszony a

hosszú magánhangzók és diftongusok belsejébe rejtett üres c-vázpont abszolút hangzósságához vezet azáltal, hogy sima, zökkenőmentes átmenetet biztosít a két vokalikus vázpont fonetikai interpretációja esetén.

Míg a szó belsejében a kormányzás-engedélyezés együtt jár a magánhangzó gyengülésével (lábön belüli kormányzás-engedélyezés), vagy fonotaktikai megkötésekkel (hosszú magánhangzók és diftongusok), ez a szóhatáron átlépve nincs így. A szóeleji gyengülés hiányát a kormányzási engedély hiányával próbáltuk magyarázni, és igyekeztünk rámutatni a lexikalizált és nem lexikalizált alakok eltérő viselkedésére. Rámutattunk, hogy a szó határát átlépve megszűnik a kormányzás engedélyezés hangsúlyérzékenysége és posztlexikálisan hangsúlyos magánhangzó is kaphat kormányzási engedélyt. Kiemeltük a különböző vokalikus vázpontok komplementer kormányzási képességét, amelyet alább (38)-ban megismétlünk.

- (38) A hangsúlyos és hangsúlytalan V-vázpontok kormányzási szerepe:
A hangsúlyos és a hangsúlytalan vokalikus vázpontoknak komplementer kormányzási szerepe van.
A hangsúlyos V-vázpontok csak balról jobbra nem-üres társaikat kormányozzák a trochaikus lábön belül, amellyel relatíve elcsendesítik azokat (gyengülés).
A hangsúlytalan V-vázpontok csak jobbról balra kormányoznak. Üres v vázpontokat kormányoznak, amellyel teljesen elcsendesítik azokat (szinkópa), teli (nem üres) C- vázpontokat kormányoznak (lábbeli intervokalikus gyengülés) és üres c-vázpontokat kormányoznak, amelyek hosszú magánhangzó vagy diftongus belsejébe vannak süllyesztve. A kormányozatlan üres c-vázpontok némák maradnak, a kormányozatlan üres v-vázpontokat el kell süllyeszteni, ellenkező esetben fonetikailag interpretálódnak.

Végezetül külön figyelmet szenteltünk annak az elképzelésnek, miszerint egy adott mássalhangzós vázpont nem lehet egyidejűleg engedélyezett és kormányzott ugyanazon magánhangzós vázpont által. Ez a javaslat a dolgozat 3. és 4. részében merült fel, ahol is többek között arra kerestük a választ, hogy ez az elképzelés hogyan segít magyarázatot találni a különböző alakok eltérő viselkedésére.

Irodalom

- Balogné Bérces K. (2002): *The beginning of the word revisited. The Even Yearbook 5*.
Budapest: ELTE SEAS Working Papers in Linguistics: 1–16.
- Charette, M. (1990): Licence to govern. *Phonology* 7: 233–253.
- Charette, M. (1991): *Conditions of Phonological Government*. Cambridge: CUP.
- Cser A. (2001): *A zörejhangok gyengülési és erősödési folyamatainak tipológiája és modellezése. PhD disszertation*. Budapest: Theoretical Linguistics Programme ELTE.
- Csides Cs. (2000): *Government and Licensing: A CV analysis of Consonant lenition. SOAS Working Papers in Linguistics 10*. London: School of Oriental and African Studies, University of London: 41–80.
- Csides Cs. (2002): *Licence to properly govern. SOAS Working Papers in Linguistics 12*. London: School of Oriental and African Studies, University of London: 67–88.
- Cyran, E. (1998): *Structure and Interpretation: Studies in Phonology. PASE Studies and Monographs 4*. Lublin: Wydawnictwo Folium.
- Dienes P. – Szigetvári P. (1999): *Repartitioning the skeleton: VC Phonology*. Ms., Budapest: Eötvös Loránd University.
- Dienes P. (2000): *VC phonology: A theory of consonant lenition and phonotactics. MA thesis*. Budapest: Eötvös Loránd University.
- Durand, J. – Laks, B. (eds.) (1996): *Current Trends in Phonology: Models and Methods*. European Studies Research Institute. University of Salford Publications.
- Durand, J. – Katamba, F. (eds.) (1995): *Frontiers of Phonology: Atoms, Structures, Derivations*. Harlow: Longman.
- Gussmann, E. (2002): *Phonology: Theory and Analysis*. Cambridge: CUP.
- Harris, J. (1990): Segmental complexity and phonological government. *Phonology* 7: 255–300.
- Harris, J. (1992): Licensing Inheritance. *UCL Working Papers in Linguistics* 4: 359–406.
- Harris, J. (1994): *English Sound Structure*. Oxford: Blackwell.
- Harris, J. (1997): Licensing Inheritance: an integrated theory of neutralisation. *Phonology* 14: 315–370.
- Harris, J. – Gussmann, E. (1998): Final codas: why the west was wrong. In: Cyran, E.: *Structure and Interpretation: Studies in Phonology. PASE Studies and Monographs 4*. Lublin: Wydawnictwo Folium: 139–162.
- Harris, J. – Lindsey (1995): The elements of phonological representation. In: Durand, J. – Katamba, F. (eds.): *Frontiers of Phonology: Atoms, Structures, Derivations*. Harlow: Longman: 34–79.

- Kaye, J. (1990): Coda Licensing. *Phonology* 7: 301–330.
- Kiefer F. (szerk.) (2000): *Strukturális Magyar Nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lass, R. (1994): *Old English: A historical linguistic companion*. Cambridge: CUP.
- Lowenstamm, J. (1996): CV as the only syllable type. Ms., Université Paris 7. In: Durand, J. – Laks, B. (eds.): *Current Trends in Phonology: Models and Methods*. European Studies Research Institute, University of Salford Publications: 419–442.
- Lowenstamm, J. (1999): The beginning of the word. In: John Rennison – Klaus Kühnhammer (eds.): *Phonologica 1996*. La Hague: Holland Academic Graphics: 153–166.
- Rebrus P. (2000): Morfofonológiai jelenségek. In: Kiefer F. (szerk.): *Strukturális Magyar Nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó: 763–947.
- Scheer, T. (1998): A Theory of Consonantal Interaction. *Folia Linguistica* XXXII. 3–4: 201–237.
- Scheer, T. (megj. Előtt): *CVCV: A Syntagmatic Theory of Phonology*. Ms.: Université de Nice.
- Ségéral, P. – Scheer, T (1999): *The Coda Mirror*. Ms.: Université de Paris and Université de Nice.
- Szigetvári P. (1999): *VC Phonology: a theory of consonant lenition and phonotactics. PhD dissertation*. Budapest: Eötvös Loránd University.